

Tizenötödik évfolyam.

1901.

5. füzet.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

SZAMOSÚJVÁR,

Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.
1901.

T a r t a l o m.

Placsintár Dávid (képpel). — Sz. K.-tól.

Szamosújvár és az örmények. — Dr. Molnár Antaltól.

Egy elfelejtett birodalom története. II. — Dr. Patrubány Lukáestól.

Szongott Kristóf (Élet- és jellemrajz). — Rónai Aross Lajostól.

Szent-Nerszesz örmény patriarkha életrajza. I. — Kiszely Károlytól.

Iparos viszonyok a mult két században Szamosújvártt. — Szongott Kristóftól.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Az orientalisztika köréből.

A szent Unio.

II. Rákóczy Ferencz.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

„Égi lant.“

„Kuthán.“

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Mezőgazdasági Muzeum.

A cyprusi bor.

MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Vártán-ünnepély.

Sztepháne Choren püspök.

Az „Armenia“ előfizetési ára egész évre 8 korona, fél évre 4 korona
egyedül fűzet ára 80 fillér.

Placsintár Dávid polgármester.

A város feje 1848-ig főbíró (judex primarius) nevet viselt, azután polgármester vezette a város ügyeit. Városunknak fennállása óta (1700—1900) 70 feje volt és ez a 70 fő, 49 különböző ember. Ezek közül egyik se ült az elnöki székben annyi ideig, mint Placsintár Dávid, ki 28 évig (1872—1900) kormányozta e várost. Placsintár alatt a városnak három fontos ügye nyert megoldást: a „dominium“ visszaváltása, főgymnasium, katonai laktanya. . .

Mivel Placsintárról lapunkban 1897-ben bő életrajz jelent meg (L. „Armenia“ tizenegyedik évfolyam [1897] 259—264 lap), itt jelen alkalommal hosszúra nem terjeszkedem. . .

Conservatív hajlamokkal bírt; elve volt: „Quieta non movere.“ A patika-pártnak, mely negyven évig tartotta a hatalmat kezében, feje volt. Szerelte szülővárosát, az örménységet és az örmény ritust. Gyönyörködött az „Armenia“-ban: könyv nélkül tudta. Ha véletlenül valamelyik füzet valahova eltévedt, azt kipótoltatta: — Egy szám sem

hiányozhatik — mondogatta a szerkesztőnek, — mert be akarom köttetni. Nem egyszer mondta e sorok írójának: — Élne a nagy Lukácsi, hogy gyönyörködjön az „Armenia“-ban. A mit ő nem csinálhatott meg, azt megteremtette Ön. Egy izromban pedig, szabadságidejének eltelte után, jön haza Budapestről. Találkozik a sétatéren az „Armenia“ szerkesztőjével.

— Örvedetes dolgot mondok, mely felér a legnagyobb dicsérettel. Gajzágó Salamonnal, ki Tur-Pásztora ment, egy vasúti szakaszban ültem. Beszélgettünk szamosúvjári dolgokról. Mi közben kérdem én az exczellenciás úrtól

— Mi van a kezében?

— Az „Armenia.“ Ez édesíti meg a kávémat. Csak kár, hogy vékony és nem tart el a hónap végeig. . .

Mire Placsintár: — Adhatna vastagabb füzeteket is, mert anyaga van bőven, de nem futja ki az előfizetésekből! . . .

Egyetlen vágya polgármesterünknek az volt, hogy „Monográfiá“-mat készen lássa. Az idén márcziusban így szólott alólirthez: — Még csak azt várom, hogy a város története teljesen kikerüljön a sajtó alól és azután — nyugalomba megyek. — Habár a nagy munka már-már végéhez közeledik; de azért a polgármester ezen vágya nem teljesült. Márcz. 24-én (vasárnap) reggel a sétatéren még sétált; aztán haza ment. Elköltötte reggelijét és fel akart menni az emeletre. A lépcsőkön agyszélhűdés érte. Még egy-pár óráig beszélt, azután a haldoklók szentségének felvétele után délben felszállott nemes lelke!

Meghagyta, hogy ne csináljanak fényes temetést, a koszorúkat pedig mellőzzék. Márcz. 26-án volt a temetése. Temetésén jelen voltak: a káptalan, tanári kar, tisztársai, a növendékpapság az iskolák, a czéhek, a fegyintézet tisztí kara, tűzoltók, szóval az egész város. Több épületen gyászlobogó lengett, a boltok be voltak zárva — mind; a piacon a gyászfátyollal bevont lámpák égtek. . . A gyászmenet elindult, a tűzoltók állottak sorfalat. A kántor elkezdte a méla-bus, megható „Voghormeá incz Ászduádz“-ot énekelni. Lakása nem volt messze a templomtól; hamar oda értünk. Testét — még élteben kifejezett hatá-

rozott akarata szerint — a piaczi nagytemplom sírboltjának azon fülkéjébe helyezték el, hol egy ideig Lukácsi nyugodott. . . Tudtommal jótékony célra mit se hagyott (mert a kert, mit a szegényeknek és a száz frt, mit a házi szegényeknek hagyott — figyelembe nem jöhet); pedig tellett volna roppant vagyonából! Gyógyszertárát, jószágát (Csabaujfalú) és nagy vagyonát családja örökölte.

Temetése napján a város rendkívüli gyűlést tartott. E gyűlés a többek között elhatározta azt, hogy a néhai arczképét a tanácskozó terem számára lefesteti és a helybeli szegényháznál 200 koronás alapítványt tesz. A gyűlés alatt elhunytnak érdemeiről elnöklő Ábrahám Zachar tanácsnokon kívül igen szépen beszélt dr. Molnár Antal országgyűlési képviselőnk, ki csupán csak azért jött le Budapestről, hogy jelen lehessen a temetésen. Gyűlés után a képviselőtagjai a halottasházhoz mentek, hol a város nevében dr. Molnár Antal bucsúzott el a szeretett polgármestertől, kit hivataloskodás közben ért utól a váratlan halál!

Sz. K.

Szamosújvár és az örmények.¹⁾

Szolnok-Dobokamegyének történeti és néprajzi szempontból egyaránt nevezetes helye Szamos-Újvár szabad királyi város, melyet a hazai örmények metropolikusnak tekintenek.

Történeti okiratok tanúsítása szerint már az Árpád-házbeli királyok alatt laktak örmények Magyarországon. Telepeik közt az esztergomi volt a legrégebb, melynek a tatárjárás idejében elpusztult kiváltságlevelét IV. Béla 1243-ban megújította. Egyes községeknek régi „Örményes“ elnevezése is arra mutat, hogy az ország különböző

¹⁾ Városunk kiváló országgyűlési képviselőjének tanulmánya a néhai Rudolf trónörökös védnöksége alatt megindult „Az osztrák-magyar monarchia írásban és képmén“ című nagy vállalata most megjelent legújabb füzetében.

vidékein már a királyság első századaiban is voltak örmény telepek.

Az országban jelenleg élő örmények, kiknek száma az újabb statisztikai adatok szerint meghaladja a 12.000-et, Ániból származnak, az egykori Bagratida örmény királyi ház székvárosából. A seldsukok által földült s nagy föld-rengéstől elpusztított fejedelmi városból a XIV. század legelején mintegy 30.000 örmény elbűjosott és a krimi félszigeten telepedett meg, a hol még jelenleg is vannak örmény telepek. Majd a tatár pusztítások elől Moldvában kerestek menedéket, a hol hét várost alapítottak s oly tekintélyes helyzetbe jutottak, hogy egy ízben közülök választották az ország vajdáját is. Moldvából 1654-ben Ázbej testvérek és Kándra Márton vezetésével egy csapat örmény Erdélybe költözött, hol Gyergyó-Szent-Miklóson telepedtek le nagyobb számmal. A háborús idők azonban legnagyobb részüket arra indították, hogy ismét visszatérjenek Moldvába. Csak néhány család maradt tovább is Erdélyben, nevezetesen Erzsébetvároson, a hol fából épített templomban tartották saját szertartásuk szerint az isteni tiszteletet.

A XVII. század közepén Moldvában kitört kegyetlen vallásüldözések új haza keresésére kényszerítették az örményeket. Püspöküknek, Zilifdár Oghlu Minasnak (Zilifdar Oglu perzsául „katonának a fia“) és világi főnöküknek, Tánelnek (Dániel) vezetése alatt 1672-ben több mint három-ezer örmény család Erdélybe jött Apaffy Mihály fejedelem meghívására, a kit erre az a szándék indított, hogy a török háborúk alatt teljes pangásnak indult ipart és kereskedést az örmények segítségével új életre keltse. Kiváltságlevélben biztosította részükre az ipar és kereskedelem szabad gyakorlását.

A beköltözött schismaticus (eutychianus) örmények, kik keleti típusukat maiglan megőrizték, Erzsébetvároson, Beszterczen, Gyergyó-Szent-Miklóson, Görgény-Szent-Imrén, Felfaluban, Petelén és Szépvizen telepedtek meg és engedélyt nyertek arra, hogy mindezekben a helyeken saját vallási szertartásaik szerint élhessenek. A katolikus egyház kebelébe Verzereskul Auxentius apostoli helynök és

örmény katolikus püspök vezérelte őket. Ez a lánglelkű férfiú, Szamos-Újvár megalapítója, a kinek emlékezetét nem sokára szobor fogja hirdetni a város főterén, Moldvában született s Rómában nyerte kiképeztetését, a honnan mint fölszentelt pap 1684-ben avval a szándékkal tért vissza örmény vérei közé, hogy meg fogja őket nyerni a katolikus egyháznak. Minas püspök mindent elkövetett hittérítői fáradozásainak meghiúsítására s az örmények sem voltak hajlandók régi vallási szertartásaikat a „Rómából hozottakkal“ fölcsereľni. Békebontónak, vallásháborítónak nevezték el Verzereskult s egy alkalommal Beszterczen majdnem megkövezték. Két évi fáradhatatlan buzgólkodását azonban oly nagy siker koronázta, hogy 1686-ban maga Minas püspök is katolikussá lett s példáját csakhamar kövezték az összes örmény családok. Minas halála után Hunánián Vártán lebergi örmény érsek az új püspök kinevezéseig Verzereskult általános helynökke s az erdélyi örmény egyház administratorává tette. Életének második földadataúl tűzte ki Verzereskul az örménységnek egy létesítendő új városban való egyesítését. Eleinte Görgényt szemelte ki erre a célra s ott birtokot is szerzett; utóbb azonban alkalmasabbnak találta az egykori Gerla falu helyét a Martinuzzi-féle várnak tövében. I. Lipóttól engedélyt is nyert, hogy ezen a helyen megvesse alapját Szamos-Újvár városának. Ő építtetett magának először házat, a melyet halála után templommá alakítottak át, s összes híveit fölhívta az oda-telededésre. Az 1700-ik évben megkezdték a város építését. Még ugyanazon évben Verzereskul kezdeményezésére megalkult Szamos-Újvárt a tímár-czéh, mely a beköltözött örménységnek akkori főfoglalkozását a maga kötelékében egyesítette. I. Lipót kiváltságlevele alapján 25.000 forintért jutott az örmények birtokába a szamosújvári kincstári uradalomnak a vártól délre elterülő ama része, melyen Verzereskul az új örmény várost megalapította. Másfél évtized múlva már 111 házas telket és 130 férfi lakost írtak össze az új városban. Majdnem valamennyien a tímár mesterséget űzték.

Verzereskul 1712-ben Bécsbe ment, hogy rendezze örmény híveinek kereskedelmi s egyéb ügyeit s kieszközölje

sérelmeiknek orvoslását. Ott érte utól a halál hatvan éves korában. Nemcsak hívei szerették, de nagy kegyben állott Rómában és a bécsi udvarnál is. I. Lipót neje, Eleonora királyné, sajátkezüleg hímzett misemondó ruhával ajándékozta meg, a melyet ma is nagy kegyelettel őriznek a szamosújvári örmény katolikus főtemplomban. Van ennek az örmény templomnak egy másik féltett kincse is. Ez Krisztus keresztről való levételét ábrázoló kép, melyet Rubens festményének tartanak. Ezt a képet I. Ferencz ajándékozta a templomnak oltárképül, elismerésül azokért a nagy anyagi áldozatokért, melyekkel az örménység hozzájárult a francia háborúk terheinek viseléséhez.

A XVIII. század folyamán hazánk keleti részeiben az örmények voltak a kereskedelmi forgalomnak legkiválóbb tényezői. Magukkal hozták Keletről a kordován és szattján kikészítése módjának gondosan őrzött titkát s Apaffy Mihály kiváltságlevelének oltalma alatt csakhamar élénk kereskedést űztek ezekkel a czikkekkel, melyek a külföldi piacokra is útát találtak. Még nagyobb fejlődésnek indult szarvasmarhákkal való kereskedésük. A XVIII. század közepe táján csak az újonnan alapított örmény városban, Szamos-Újvárt harminczhat „önállóan vállalkozó polgár“ űzte a kereskedésnek ezt az ágát negyvenhárom segéddel. Az ország különböző vidékein nagy pusztákat béreltek, melyekre különösen Törökországból hajtották az Ausztriába szállítandó állatokat. Megjelentek egyébként a szarvasmarhákkal Augsburgban, Nürnbergben, sőt egy ideig Buccarin át a velencei tartományokban is. Egykori följegyzések tanúsága szerint az erdélyi örmények a XVIII. század folyamán évenként átlag 40.000 darab szarvasmarhát szállítottak a külföldi piacokra s kereskedésöknek csak ez az egy ága mintegy ötödfél millió forintot — az akkori időben óriási összeget — hozott be az országba. Ez az üzletág az ország legvagyonosabbjainak sorába emelt egyes örmény kereskedő családokat, a Karátsonyiakat, Gorovékat, Dánieleket, stb., kik a déli vidékeken a török uralom alól visszakerült, parlagon heverő földterületek egy részét marhatenyésztési czélokra kibérelték, majd fölötte olcsó áron tulajdonokül is megszerezték. A nagy

kiviteli kereskedéssel kapcsolatban a beköltözött örmények közvetítették a behozatalt is, főleg Boroszlóából, Varsóból, Lipséből s más külföldi piacokról. Az erdélyi főurak, elkezdve a gubernátoron és a püspökön, az örmény kereskedőkkel vásároltattak be külföldön egyes czikkeket, s egyéb pénzbeli ügyeiknek a rendezésére is az ő közbenjárásukat használták föl.

A külföldön járó örmény kereskedőket különös oltalmában részesítette a bécsi kormány. 1768-ban például az akkori konstantinápolyi császári követ a szultántól fermánt eszközölt ki, melynek értelmében Vártán János erdélyi örmény kereskedő, miután Konstantinápolyban vásárolt portékái után már megfizette a rendes vámot, szárazon és vizen egyaránt bántatlanul utazhatik haza s tőle bármi néven nevezendő vám követelése a szultáni rendelet ellenére történnék. Nagyobb akadályokat gördítettek kereskedelmi tevékenységük útjába benn az országban egyes hatósági intézkedések s a más nemzetiségű czéhek természeteszerű versenyzése. Sérelmeik orvoslásáért több ízben voltak kénytelenek a kormányzékhez, sőt magához az országgyűléshez is folyamodni. A kormányzék és az országgyűlés orvosolták is minden egyes esetben az örmények jogos panaszait. Panaszos felterjesztéseiket úgy a kormányzékhez, mint az országgyűléshez mindenkor „A hazában levő örmény communitas“ intézte. A bevándorolt örményeknek ezen a néven hosszú ideig széleskörű autonómiájú közös szervezetük volt. Az „örmény compania“ képviselete minden harmadik évben összeggyűlt a négy örmény telep (Szamos-Újvár, Erzsébetváros, Gyergyó-Szent-Miklós, Csik-Szépvíz) egyikében s ott elintézte az örménység közös egyházi és világi ügyeit. Fölosztotta az évi adót, gondoskodott a püspök dotatiójáról, a küldöttségek költségeiről, és a szükséghez képest az egész erdélyi örménységre kötelező erejű szabályzatokat dolgozott ki.

Az örménység azonban azt az autonómiát, melyet Apaffy és I. Lipót kiváltságleveli biztosítottak számára, nem igyekezett arra fölhasználni, hogy nemzetiségileg külön szervezkedjék. Ellenkezőleg, rajta volt, hogy teljesen egygyé

legyen a magyar nemzettel, nyelvben, érületben, jogban és szabadságban is.

A két erdélyi örmény város, Szamos-Újvár és Erzsébetváros, 1791-ben együttes kérvénnyel járult az országgyűléshez, — mint a fölterjesztésben mondják, a „Tekintetes Nemes Hazá“-hoz — a végett, hogy a magyar nemzethez kapcsoltassanak, a polgári szabadsággal megajándékoztassanak s az országgyűlésre meghívást kapjanak. Kérésük támogatására felsorolják egy részét az országban való megtelepedésük rövid ideje alatt a trón és a haza érdekében önként hozott áldozataiknak. Nevezetesen, hogy 1803-ban hadügyi czélokra ötezer forintot, 1737-ben gabonát adtak, 1742-ben lovas és gyalog katonaságot állítottak ki, 1746-ban hadi czélokra kétezeröttszáz, 1753-ban háromezernyolcz, 1761-ben Mária Terézia királynénak négyezer aranyat ajánlottak föl, stb. Méltán sorolhatták ezek mellé azt a hazafias áldozatot is, a melylyel 1769-ben egy magyar nyelvművelő társaságnak létesítését kezdeményezték, följajánlván annak alapjára akkori időkben tekintélyes összeget, 3440 forintot, melynek öt százalékos kamatját azonnal, a következő évben pedig az egész összeget be is fizették a kincstárba.

A két örmény város kérésének teljesítését melegen ajánlotta a Rendeknek az országgyűléshez intézett királyi leirat s az 1791. évi LXI. törvényczikk föl is ruházta Szamos-Újvárt és Erzsébetvárost a magyar szabad királyi városok jellegével. A katonatartás és előfogatok kiszolgáltatása ügyében fölmerült nehézségek azonban elhúzták az idézett törvény végrehajtását 1839-ig, a mikor az örmények két városa élvezetébe lépett a szabad királyi városokat megillető jogoknak s követeli, utóbb képviselői által megjelent az országgyűléseken.

Szamos-Újvár az országnak majdnem egész éjszakeleti részét felölelő görög katkolikus püspökségnek a székhelye.

Szabályos tiszta utczái, csinos házsorai, szép sétateret, fiú-, és leány-árvaházai és egyéb köz- és jótékony intézetei ez országgrész legrendezettebb kis városainak a sorába emelik. Középületei közül a nagy örmény katkolikus szé-

kesegyházon kívül megemlítést érdemel, mint becses építészeti emlék is, az úgy nevezett Salamon-templom, melyet a megtelepedésnek első évtizedeiben emeltek a város alapítói; továbbá az országos fegyintézet, mely egy évszázaddal ezelőtt keletkezett az erdélyi fejedelemség korszakában sokat emlegetett Martinuzzi-várkastélynak a helyén, részben a kastélyfalak és bástyák felhasználásával. A városnak legújabb monumentális jellegű épületei: az állami főgymnasiumnak görög stylben épült palotája és a nagy kiterjedésű honvédhuszársági laktanya.

Szamos-Újvár szabad királyi város czímere kétféjű sas, a két fej közül kiemelkedő kereszttel. Emlékjele ez a cimere az örmények keleti őshazájának. Keleti szöveteken és érmeken már a hatodik és hetedik században találkozunk a kétféjű sassal. A kelet-római birodalomban használták először cimereiken a Byzancez trónjára jutott örmény császárok, annak jeléül, hogy Kelet és Nyugat fölött uralkodnak. Krimbe s onnan Oláhországba is magukkal hozták az Áni városából kivándorolt örmények ezt a nemzeti czímert. Oláhországban, Árdses városában épített templomukon s e városnak a bukaresti levéltárban őrzött két régi pecsétjén ma is látható a kétféjű sas, melybe a kereszténység fölvétele után illesztették be a hajdani örmény uralkodók a keresztet.

Néprajzi szempontból különös figyelmet érdemelnek azok a szabályzatok, melyeket a XVIII. század folyamán az örmény compania képviselői a gyűléseiken hoztak s a melyeknek némelyike nagyon érdekes világot vet az örmények régebbi szokásaira és erkölceire is. A szabályzatok legtöbbször a vasárnapok és ünnepek megtartásáról gondoskodik és szigorú intézkedésekkel igyekszik véget vetni az egyre jobban terjedő fényűzésnek. A legrégebb szabályzatok egyike például elrendeli, hogy a hatóság és a választott képviselő vasárnapokon és ünnepeken testületileg köteles a templomba menni s a templom padjaiban részükre főtartott helyeket senki más nem foglalhatja el. Továbbá hogy vasárnap és ünnepnapon a boltokat be kell zárni. Ugyane napokon megtilt minden zajos munkát, s esti harangszó után a korcsmákban való időzést és bormérést.

A XVIII. század legelső éveiből való másik statutum a lakodalmi szokásokat szabályozza. Jövöre — úgymond ne legyen a lakodalmakon több nyolcz keszkenőnél, a melyekből hármat a násznagynak, egyet a völegénynek s négyet a völegény apjának vagy testvérének adjanak; ne legyen több tizennyolcz párnál, a kik közül hatot a násznagy, hatot a völegény s hatot a menyasszony hívhat meg; továbbá a nászszakomákon ezentúl ne használjanak kupát, hanem poharakat. Későbbi szabályzatok megtiltják a lakodalmi ünnepélyek alkalmával drága öltözetek viselését. Aranylánczot, fehér gyöngyöt, drága melltűt, boglárt, szóval semmiféle drága ékszert, annál kevésbbé álhajat ne merjen viselni se nő, se férfiú. Tilos aranyszövetű ruhát hordani úgy a városban, mint a városon kívül; tilos az arany fonattal, sújtással kivarrt mente, csipkés szoknyaöv vagy kötény viselése; aranyos és ezüstös czipők és selyemharisnyák viselése mindenkinek meg van tiltva; a völegény inge se legyen selyemmel, vagy arany-, ezüst-szállal kivarva, a mit a menyasszony ajándékozott völegényének, hogy abban lépjen az oltár elé; a női hozományt sem szabad föltenni az asztalra, hogy az idegenek lássák.

Nem kevésbbé érdekes és jellemző az erdélyi örmények egyházi és világi képviselőinek Szamos-Újvárt, 1727-ben alkotott statutuma, a melyben egyhangú határozattal kimondták egyebek között, hogy a ki vasárnapokon és ünnepeken templomba nem megy, fizessen az egyháznak két font viaszgyertyát, a biráknak három magyar forintot; hogy a ki boszorkányságot vagy egyéb bűbájosságot üz, vagy másnak erre tanácsot ad, büntetésül fizessen az egyháznak huszonnégy magyar forintot, melynek egy harmada a tisztviselőségé; hogy csak annak a leánynak jegygyűrűje áldassék meg, a ki betöltötte a tizenkettedik évet; a mely pap pedig fiatalabb leány jegygyűrűjét áldaná meg, vagy pedig oly leányt esketne meg, a ki még nem lépett a tizenharmadik évbe, az evv évig függesztessék föl; hogy három év múlva nem lesz szabad ékszert és drágagyöngyöt viselni, s a ki mégis viselne, attól vegyék el a templom javára; hogy a kinek legalább ötszáz magyar arany vagyona nincs, ne viseljen vékony posztóruhát, felesége

pedig damaszt és selyem köntöst vagy szoknyát és ezüst övet, s a ki mégis készítené ily ruhát, fizessen büntetésül az egyháznak tizenkét magyar forintot, a bírának pedig egy aranyat.

Az új és változott életkörülmények közepette lassanként elmosódott legnagyobb része ezeknek a szokásoknak s általában mindazoknak az intézményeknek, melyeket az örmények keletről hoztak magukkal. Életmódjuk most már jóformán teljesen megegyezik magyar polgártársaikkal.

Annál szívósabban ragaszkodik az erdélyi örménység a vallási élet külső formáihoz, a keleti őshazából magával hozott egyházi szertartásokhoz. Az örményeket jellemző mély vallásos érületen kívül megmagyarázza ezt az a körülmény, hogy a mióta Örményország elvesztette a XI. században állami függetlenségének utolsó maradványait is, az egyház volt a nemzet szellemi életének menedéke, az a kötelék, mely az egész világon szerteszórt örménységet összetartotta. A legrégebb keresztény egyházi liturgiák egyike az örmény. Már a IV. század elején nyerte mai alakját. Szent-Vazul és Szent-Athanáz liturgiáinak mintájára alakult az örmény irodalom aranykorában. Főnséges eszmék s a nyelvnek klasszikus szépsége jellemzik az e liturgiához tartozó örmény egyházi énekeket. Az úgy nevezett keleti szent-mise, melyet sátoros ünnepeken szoktak az örmény templomokban tartani, sokat megőrzött az első keresztény századok istentiszteletének szertartásaiból. Véd-szentjének s az örmény nemzet hittérítőjének, Világosító-Szent-Gergelynek emlékeztét nagy ünnepélyességgel üli meg az örmény egyház a húsvét szombatját követő tizenegyedik szombaton. A négy erdélyi örmény hitközségben ma is az örmény az istentisztelet nyelve. Dr. Molnár Antal.

Egy elfelejtett birodalom története.

II.

Acheták vagy kheták először Hadesz-ben mint a Fáraók versenytársai mind háborúban, mind pedig békében a 12. dinásztától a 20-ig. Midőn Ábrahám törzsfőnök, a Szentírás szerint, Egyiptom földjére

lépett, ott már egy igen régi birodalmat talált, melynek alapítója Menesz volt. Ez a Nilus völgyének független vidékeit egyesítvén, birodalmat alapított Memfisz székhelylyel. Az első 6 dinasztia 1478 évig uralkodott, s alatta Egyiptom aranykorát élte. Azután Egyiptom sülyedni kezdett. A 12. dinasztia harezias uralkodói idejében újra feléled az ország, melynek fővárosa ekkor Thébe lesz, s új isten Ámun lesz elsővé Egyiptom istenei sorában. Az új uralkodók úgy vérben, mint alakban különböznek a régi dinásztiaiktól, sőt hieroglifjeik is mások. Az egyiptomi művészet e korban elveszti előbbi nemességét és erejét. A kormányzás inkább egyeduralmi lesz. De a „közép császárság“ korszaka nem sokáig tartott, mert Kánán-ból és Árábiá-ból sémi hordák árasztják el az országot és letelepülnek Zon-ban vagy Tanais-ban (később Rámszesz). Mintegy öt századig (pontosan 511 évig) tart az idegen járom. A benszüllött fejedelmek dél felé (Felső-Egyiptom) fellázadnak és lassanként hatalomra tesznek szert, miglen Áhmész vagy Ámoszisz vezérlete alatt a 18. dinásztíát megalapítják, sikerülvén nekik kiűzni a gyűlöletes idegeneket. Ezek az idegenek a történelemben hikszosz = pásztorok (hovivkh) név alatt ismeretesek (felirati nevük Menti). Ábrahám Egyiptomba jövevelekor a hikszoszok uralkodtak és a főváros Tánájisz volt. Már sémi nép volt ott, mely sémi nyelven beszélt. Természetesen szívesen fogadták Ábrahámot. Az izraeliták neve Aperiu = héber = „idegen csoport“, melyből III. Rámszesz idejében is maradt egy rész Egyiptomban, tehát nem mentek ki a zsidók valamennyien Mózeszel. Ezek előkelőbb zsidók voltak, míg Mózeszel a szegényebbek vándoroltak ki.

Midőn a chet-ekkel az érintkezések korszaka kezdetét veszi, Egyiptom már teljesen visszanyerte függetlenségét és az egyiptomiak boszút akarnak már most állani az ázsiaiakon az előző idők betöréseieért. A harcz a deltában lakó ázsiaiakkal kezdődött és tulajdon földjükön Pálesztinában és Szíriában végződött. I. Tothmesz (1600 Kr. e.) egész az Eufrátes partjaiig barangolt, a chet-ek földjéig, mely akkor elsőrangú tartomány volt. A chetek III. Thothmesz idejében Egyiptom ellen mentek és

Thothmesz a nagy chet-ek királyától adót is szedett, mely aranyból, fekete foglyokból, szolgálókból és ökrökből állott. Egyiptom még Thothmesz életében elfoglalta Palesztinát és Szíriát az Eufrát partjaiig és a kis chet-ek földjeig, sőt még az asszír király is drága ajándékokat és üdvkivánatokat küldött az egyiptomiaknak, a kik — mint látszik — szövetségesek voltak. Éjszokról Egyiptom határosai a nagy chet-ek voltak. Sokáig nem maradhattak békében egymás mellett. Már IV. Thothmesz ostromot intéz ellenük és annak fia III. Amenóphis jönak látják, a kis chet-ek királyával házassági szövetségre lépni s így erősíteni meg határaikat. Az új chet származású egyiptomi királyné idegen nevével idegen szokásokat és idegen vallást hoz Egyiptomba és fia IV. Armenóphis is az új hit buzgó szószólója, ki új fővárosát az új istenségnek szenteli. E főváros romjai ma Tel-el-Ámárná néven ismeretesek. Halála után még csak egy pár fejedelemben akad követője, de ezek uralma csak rövid ideig tart és azután új egyeduralkodó következik, ki a régi hitet helyreállítja.

A Tel-Ámárná romjai közt talált palesztinai, szíriai, mesopotámiai és babiloni fejedelmektől és kormányzóktól írott levelek világosan mutatják, hogy a babiloni nyelv volt a közvetítő közöttük. De azt is megtudjuk ezekből, hogy a chet-ek délfelé támadólag léptek fel és az egyiptomi király fejedelmeinek és szövetségeseinek félelmes ellenségei voltak.

I. Rámszesz, a XIX. dinasztia alapítója, kénytelen a chet-ek Szállal királyával védő és daczoló szövetséget kötni. Kádesz a chet-eké lesz és Egyiptom palesztinai és szíriai befolyása is a chet-ekre száll. Babilonban és Kánánban az ő felirataikat találjuk és megszüntetik a babiloni diplomáciai nyelvet is.

De Rámszesz fia I. Széd napjaiban fordulat áll be. Egyiptom megint hatalmassá lesz és Kadészt is ostromolja. A két faj harcza teljes fél századig tartott s Egyiptom örül, mikor békét köthet s az ellenséget egész Kis-Azsia birtokában hagyja. Nemsokára azonban Széd-nek kedvez a szerencse, és Mandal, a chet egyeduralkodó kénytelen békét kérni. Csak Széd halála után foglalják ismét vissza

a chet-ek Kádeszt és újból elkezdődött a harcz közöttük és II. Rámszesz között és pedig változó szerencsével.

Az izraeliták Egyiptomból II. Rámszesz idejében jöttek ki, mikor Palesztina népe a sok háborútól teljesen ki volt merülve. Hogy Kánán földjét az izraeliták oly könnyen elfoglalhatták, azt a chet-ek készítették elő.

1383-ban Kr. e. Rámszesz uralkodása ötödik évében is háború üt ki az egyiptomiak és chetek között, de a hosszas háborúskodásnak megint békeszerződés a vége. A chet egyeduralkodó cheda-szir ellátogat Egyiptomba és Rámszesz elveszi a chet király leányát 1354-ben Kr. e. A királyleány Ur-Máá-Noferu-Rá egyiptomi nevet vesz fel és a királyi dalnokok magasztalják szépségét. Sokáig tartott a chet-ek nagy királyának e világhatalma.

Majd Egyiptom is a 20. dinasztia idejében III. Rámszesz alatt nagy győzelmet arat. A foglyok névsorából látjuk, hogy a chet-ek is részt vettek a háborúban. Kiszia meghódított népei végre fellázadtak, lassanként az áramok megerősödtek, a chet-ek uralma letűnt úgy, hogy a bírák könyvében nevükkel már nem találkozunk.

Az asszir ékiratok szerint a chet-ek Komagenétől Khárkámiszig és Haléb-ig laktak, míglen az egyiptomi hieroglifek szerint az Orontesz völgyéig inkább délre terültek el, a Szentírásban pedig őket Palestina legszélsőbb déli részében is ott találjuk. Világos ebből, hogy ezek a néptöredékek egy nagyobb népség részei, melynek eredeti hazája a Taurusz hegláncza volt s el voltak terjedve Palesztina és Sziria meleg térein és völgyein is. Csak egyik nevök szir, legyőzetésük révén, másik nevük chet, mely néven kizárólag szerepelnek Zsidóországban, az Orontesz völgyében, Khárkámiszban és Bálu környékén egyaránt. És felvetem itt a kérdést, vajjon az örmény armen neve, bár itt fordítva van a dolog, nem ily összefüggésben van-e a Hájk által meghódított sémi népek nevével: áram (jelentése: felföldi), annyi- val inkább, mert a mint tudjuk, Örményország régi lakosságának egy része tényleg áram (t. i. régi értelemben vett sémi) volt. Az armen e szerint a Kr. e. örmény

honfoglalás emléke volna, a régibb sémi lakosság felföldi jelentésű neve.

E sejtelem után folytassuk a történet fonalát.

Az első asszír birodalom legnevezetesebb egyeduralkodója I. Thaglath Balaszár volt 1110 Kr. e., ki világhódító útjában Uráchinász várát ostromolván, ennek ura a chet Száde-Ánderu Chádduchi fia lábai alá veti magát s „Kumukh híres földje“ Asszíria adófizetője lesz. Az adó nagy része rézedényekből áll. Ugyanabban az időben a chet katonai csapatok is, a khászcki és Urumi 4000 csapat, melyek Mesopotámia éjszaki városai felett uralkodtak, meghódolnak az asszír királynak és Assziriába helyeztetnek. Bálaszár másodszor is ostromolta Khumuchot és ez alkalommal a chet föld hegyi erősségeiig ért. De Khárkhámisz nagy vára, chet tulajdon, erősen állott

Kétszáz év mulva Dávid és Salamon ideje után, a damaszkuszi szirusok kezdenek emelkedni Salamon uralmának romjain, s a mi ezzel összefügg, a chet uralom Sziriában gyöngülni kezd. Tehát a chet-ek képtelenek voltak Anam (a szír felföld) népségei fölött a fenhatóságot megtartani s nem tudták megakadályozni Zobá asszír fejedelmet, hogy őket azoktól a földektől el ne vágja. A chetek az Izraelitáknak Dávidtól Oziá napjáig hű szövetségesei voltak az asszírok (a sziriai áramok) ellen. Ezek győzelme ártott úgy a khárkhámiszi chet-eknek, mint a számáriai és jeruzsálemi hébereknek. Aszur-Nácshir-Pál (886—860 Kr. e.) hatalomra Thaglath-Balaszárt is felülmulta. Ő már nemcsak adófizetővé teszi Khumuchot, de az Eufráton is átkel, és a khárkhámiszi Szangárát meghódoltatja. Rengeteg sok kincs jut itt birtokába, mi világosan mutatja Khárkhámisz mesés gazdagságát.

Elhagyva Aszur-Nácshir-Pál Khárkhámiszt, folytatja útját a bágenek királya (Azáz város) ellen, közel Háleb-hez. Ezek is chet-ek voltak. Onnan délfelé tért s a főnikai városokat megsarczolta.

Fia II. Szálmánászár folytatja atyja harczait 960—825 Kr. e. A chet fejedelmek voltak támadásainak főcélpontjai, a kik aztán ellene szövetségre léptek,

de mindhiába, adófizetőivé lettek megint. A chet-ek hatalma megtört. Szálmánásszár után a chet név is eltűnik, s a szir név lép helyébe, a későbbi gyözők neve. A chet birodalom végleg letűnik s az asszir világbirodalom egész Nyugati-Ázsiát magában foglalja. Kr. e. 717-ben Kharkhámiszt elfoglalván, a következő évben Szárgon szövetségre lép Moszok, Thobel, Melitene és más népekkel, kik az áraráti király vezérlete alatt állottak (under the leadership of the king of Ararat). De véres háború lett a szerződésből. Az áraráti király megölte magát és majdnem három századig, Komágéné Assziáival egyesült. A ninivei szemiták a nyugati világban is főhatalomra tesznek szert. Az Árarát név az ásszirusoktól származik. Előbb a Ván-tó környékének és a déli vidékeknek neve, s csak a későbbi századokban az éjszakiaké is. Az ország tulajdonképeni neve Biáná volt, a mai Ván. A chetek-ről a váni ékiratokban is van szó.

Dr. Patrubány Lnkács.

Szongott Kristóf.

A „Szolnok-Dobokamegyei Képes Naptár“ idei (1901) évfolyama (91—92 lap) lapunk szerkesztőjéről — kinek arcképét is bemutatta — szó szerint ezeket mondja:

Szamosújvár város szellemi előkelőségei között mindenestre az első helyet foglalja el Szongott Kristóf tanár, az „Armenia“ tudományos folyóirat szerkesztője s épen ezért mindenkit érdekelhet alábbi életrajza.

Szongott Kristóf Maros-Bogáton született 1844. márcz. 21-én szegény, de istenfélő, vallásos szülöktől. Atyját Jánosnak hívták, anyja neve Donovan Ripszima volt. A népiskolát, melynek negyedik osztályából a gymnasium harmadik osztályába vétetett fel, Szamosújvárt végzte. A középiskola tantárgyait Gyulafehérvárt tanulta. Minden osztályban első volt. Az érettségi vizsgát 1863-ban tette le „cum laude.“ Ugyanazon évben a Szamosújvár városi gymnasiumhoz egyhangúlag hivatott meg tanárnak.

Ezen idő óta a tanári pályán működik nagy szorgalommal és sikerrel. Sok tanítványát vezette a jóra; és sok tanuló jutott az ő segédkezése és fáradsága mellett — célhoz.

Szongott nagy munkásságot fejtett és fejt ki jelenben is iskolai-, egyházi-, városi és általában a közügy terén. Legfőbb vágya Szamosújvár felvirágoztatása és emelkedése.

Annyira ragaszkodik Szamosújvárhoz, hogy az időnként neki felajánlott jobb állásokat sem fogadta el, mert nem akarta ott hagyni szeretett városát. Sem jobb, sem rangosabb hivatal nem távolították el őt e helytől. Ő nagyrabecsült nemzetiségének akar szolgálatot tenni.

Körütekintő, belátó értelme van; okosan, észszerűen, nyugodtan gondolkodik és cselekszik. Több társaságnak és intézménynek tagja. Báró Eötvös József által a néptanítók számára rendezett képezdei póttanfolyamnak igazgatótanára volt; a szamosújvári ipariskolát hat évig igazgatta; a Szent-István-társulat tiszteleti, a városi képviselő-testületnek tagja stb.

Magyar hazája mellett fölötte szereti az örménységet; nemzetiségéhez ragaszkodó szeretetét legfényesebb tettel akkor mutatta meg, midőn a magyar nyelvű „Armeniá“-t megalapította. Folyóiratával egyfelől megismertette, felemelte és illő helyre helyezte az örménységet a többi nemzetiségek előtt, másfelől nemzetfelei elébe állította régi állapotjukat, multjokat.

Szongottnak Szamosújvár életében általában előkelő és igen nagy feladatok jutottak, melyek mindegyikét derekasan megoldotta.

Kétségtelen azonban, hogy az örménység és a város multjának felderítése körül annyit fáradozott, hogy azt nemzetisége alig lesz képes meghálálni.

Óriási anyagot dolgozott fel, melyhez többnyire saját kutatása alapján jutott hozzá. Egy egész levéltárt csaknem levelenként átnézett — kivonatolt. Nincs az örménységre — sőt mondhatnám a keleti népekre — vonatkozó olyan forrásmunka és soknyelvű szótár, melyet ne olvasott volna. (Meglehetős része birtokában is van).

Nagy tehetsége vas szorgalommal és kitartással van párosulva. Nem tekint semmire; minden szórakozást megvon magától, még egészségét sem kiméli.

Kutat és dolgozik s munkáját csak a harang hívó szavára hagyja félbe, hogy háláját a jóságos Istennek bemutathassa.

Munkái közül megemlítjük: Chorenei Mózes, Nagy-Örményország története — magyarul; Szamosújvár irásban és képekben. Az örmények rövid története. A magyarhoni örmény családok genealogiája stb.

Szongott a vallásos jámborság és házas élet mintaképe.

Pénzvágy nem vezérli tetteit, nemeslelkű, adakozó, résztvevő, egy szóval olyan egyén, a kit egész joggal „nagy“-nak kell tartanunk.

Rónai Áross Lajos.

Szt-Nerszesz örmény pátriárkha életrajza.

I.

Az örmény nemzeti történet Krisztus utáni negyedik századát a nagy perzsa-örmény harczok jellemzik. A perzsa uralkodók látták, hogy a kereszténység felvétele, mily fontos, mondhatjuk, döntő fordulatot alkot az örmény politikában, s az országot kivonja a perzsa befolyás alól; azért a kereszténység terjedését minden áron meg akarták akadályozni. Az előbbi századok története mutatja, hogy mily szoros volt a két ország közti viszony, szervezetök, felosztásuk, de még vallásuk is egyezett, ennek következményeként műveltségük is. Szorosabbá fűzték még e kapcsolatot egy házból származó királyaik. Hogy, mily nagy volt a perzsa befolyás s mennyire érintkezett e két nemzet, elég utalnunk a sok pehlevi (közép-perzsa) szóra az ó-örmény nyelvben. Ez a sűrű érintkezés táplálta a perzsa királyok ama politikáját, hogy Örményországot mindinkább magukhoz közelítve, végre hatalmuk alá vonhassák. E nagy befolyás, érintkezés, közös politikai múlt egy csapásra szakadt meg a kereszténység felvétele által. A kapocs megszűnt s a perzsa királyok joggal félhettek, hogy Örmény-

ország minden tekintetben elszakad tőlük. E félelem alapját még nagyobbította az, hogy Örményország a kereszténység felvételével mindjobban közeledett a kelet-római (örmény forrásokban görög) birodalomhoz. A perzsa uralkodók ezt is észrevették s politikájuk most már oda irányult, hogy a görög szövetséget megakadályozzák; ezt pedig azzal vélték elérni, hogy folytonos becsapásaikkal az ország nyugalalmát veszélyeztették s rabló hadjárataikkal a közel eső részeket kipusztították. Fő-törekvésük azonban, hívek szerzése az örmény király környezetében. Néhány év múlva, midőn nyilvánvalóvá lett a görög-örmény szövetség, kitörték a nagy háborúk, melyeknek elkeseredett küzdelmeiről fogalmunk lehet, ha elgondoljuk, hogy egy ilyen hadjárat 34 évig is elhúzódott s hogy e harcok rövid megszakításokkal az egész 4-ik századon át tartottak. Természetes, hogy kölcsönös gyűlölségükben semmit sem kíméltek s nemcsak egymás katonáit öldösik le, de még a nőknek s gyermekeknek sem kegyelmeztek. E küzdelmekben a keleti, különösen perzsa felfogás érvényesül, mely nem kegyelmez. Bár ezt a keresztény szellemű krónikások, — kik már a későbbi békés korszakban írták műveiket — oly visszataszítónak, sőt hihetetlennek mutatják, mégis elhihetjük; mert az általános öldöklés volt e korban a perzsa harcnem egyik leghatásosabb eszköze. Nemcsak öldöklés jellemzi a perzsák politikáját, de a cselszövés is, mely kezeikbe játsza az örmény királyt. Így e korszak (a 4 sz. Kr. u.) elején is két udvari ember, Várász és Fizák szolgáltatta ki Dirán örmény királyt a perzsáknak, kik erre hirtelen támadással elfoglalják az egész országot. Az örmények főbjeinek kérésére a görög császár Nerszeh perzsa királyra tör, seregét megveri, sőt a foglyok, — első sorban a király — kiadására kényszeríti; de mivel ez Diránt fogságában megvakítja, ennek fia, Ársák, lesz az örmény király. Ársák haza is jön s nagy lelkesedéssel fog az ország újjáépítéséhez. Régi szokás, hogy az új király tanácsában a régi nemzetségek fejére támaszkodik, kikkel együtt választja meg fő-tanács-adóját, az ország mintegy szellemi fejét, a kátholikoszt. Ársák és a köréje gyűlt szatrapák e méltóságra Nerszeszt választották meg.

A kátholikoszi szék betöltésénél Világosító-Szt-Gergely családjához ragaszkodtak; Nerszesz is innen származott. Atyja az erkölcstelen Áthánágénesz, Juszik¹⁾ főpap fia, anyja Bámbsisën, Dirán király nővére volt. Nerszesz atyjától különválva anyjával élt s innen magyarázhatjuk, hogy ennek rossz példája nem lehetett káros hatással fia nevelésére. Bizánczi Fáuszt mondja (IV. könyv 3 fej.). „I dëghájuthéne széneál jév uszeál i keszaráczhoczh khághákhin Gámráczh ënd hávádárim vártábédánkh jév czhángáli egheál juoin hámvesztën zugákezháczhën.“ (Gyermekekortól tápláltatott és neveltetett a gámirok cezézarei városában hitbuzgó papok vezetése alatt és kedvessé vált tanulóársai előtt). Egyházi nevelése daczára ő is mint kora többi ifjai a hadseregben szolgált, hol mint a király kedvelt kamarása, az ország bel- és külviszonyaival megismerkedhetett.²⁾

Nerszesz magas, nyulánk, de erőteljes ember, kit a krónikás, mint a férfi szépség mintaképét, állit elénk; de egyúttal a legnemesebb lelkek egyike, ki istenfélelemben nevelkedvén, még a nyers katonák között is megtartotta lelke szüzies tisztaságát. Nerszesz eleinte nem akarja elfogadni a főpapi széket: méltatlannak s gyöngének véli magát egy nemzet lelki vezérletére, s csak midőn az urak nem tágitanak, fogadja el megválasztását. Ez a krónikás egyik igen sikerült rajza, mely az utódok szemében Nerszeszt még magasabbra emeli.

Összegyűlnek az ország főurai és első hivatalnokai közül tizen, hogy Nerszeszt, fölavatására, Caesareába kísérvék. Euszébiusz caesareai főpap püspökei segédletével

¹⁾ Juszik, Vërthán fia, Világosító-Szent-Gergely unokája volt.

²⁾ Nem kell csodálkoznunk, hogy a főpapi dynasztia egyik tagja a hadseregben él s nemcsak háborúban, de békében is katona. Ez igen gyakori eset s a katonai szellemre vezethető vissza, mely e háborús korszakot átlengi. Papokból jó katonák lesznek s viszont, katonákból papok. A negyedik század végén annyira elhatalmasodott a katonai hajlam, hogy az Albiánosz nemzetségéből származó Száven főpap megparancsolja Örményország összes papjainak a katonai ruha viselését, mely szokás hosszabb ideig maradt fenn s a Szávent követő püspökök sem mertek, vagy nem akartak ezen változtatni.

nagy fény között föl is avatja Nerszeszt a város régi templomában. Itt a krónikás leírja az ünnepélyen történt csodákat, melyekkel mintegy Nerszesz isteni küldetését akarja kimutatni. A főpap hazájába visszatér, s itt kezdődik Nerszesz nagy és áldásos működése.

Nerszesz nemcsak hazája, de az egész keresztény egyháztörténetnek egyik kiváló alakja. Működése kisebb térre szorul ugyan, de oly vidékre, hol ily nagy szellemre szükség van, ki teljes erejével tudjon ellenállni a nép, de különösen a főurak még félig pogányos keleti szokásainak. Bár a távol eső Örményország lelki pásztora, résztvesz korá vallási mozgalmaiban, midőn az áriánusok szektája ellen küzd s összeköttetésben áll a többi főpapokkal, főleg pedig Barzilloszal, a későbbi híres caesareai érsekkel.

Csodálkoznunk kell e korszak különböző alakjain s azon válaszfalon, mely elválasztja általánosságban a főurakat a főpapoktól; mert míg az egyik oldalon az erkölcsi sülyedés már szinte tetőpontját éri, addig oly főpapok élnek ekkor, mint Nerszesz, Médzbini Jakab és Bágrávándi Chád püspök stb. Mindezek példányképe Világosító-Szt-Gergely, az örmény egyház alapítója; ezt követi gondolatában, tettében egyaránt Nerszesz is. Művelődéstörténeti adatot találunk itten, t. i. hogy a térítés még Nerszesz korában sincs befejezve, mert még ő is térít. Nehéz is lett volna egy oly ország gyors megtérítése, mely a pogányok között feküdt, s ezekkel folytonos érintkezésben állva, hatásuk alól ki nem vonhatta magát. Innen magyarázhatjuk folytonos visszaesésüket a pogányságba.

Nerszesz első fontos ténye az ástisádi zsinat,¹⁾ hol a maga köré gyűjtött püspökökkel az örmény egyházat reorganizálta. Itt kell főlemlítenem a főpap egy igen fontos

¹⁾ Az új katholikosz első hivatalos kötelessége zsinatot hívni egybe s ott az elődök törvényeit s határozatait megbírálva, saját programját kifejteni. Ezt a zsinatot Ástisádban (Dáronmegye) tartották, az első keresztény egyház helyén. Biz. Fáuszt is mondja: „Ott, hol az előbbi zsinat üléseit tartották.“ Chorenei Mózes a helyet nem említi, csak a zsinaton hozott szabályrendeleteket s azok hatását. (Szongott fordítása 220 oldal: „A püspököket és világiakat mind gyűlésre hívta össze“).

újitását, mely nemcsak az egyházra, de az örmény művelődésre is fontossággal bírt s egyúttal helyet is biztosított neki, az örmény nemzeti irodalomtörténetben. Valószínűleg e zsinaton — bár erre a kútfőkben határozott adat nincsen — hozta fel Nerszesz örmény imák és énekek irásának tervét, mely terv meg is valósult s bár az imák és énekek szerzőit nem ismerjük, valószínű, hogy Nerszesz, ki nagy eszével minden kulturális újtás vezetője, ezek nagyobb részét maga írta; így egészen jogosnak tarthatjuk fölemlítését az örmény irodalomtörténetben.

Általában Nerszesz működése művelődéstörténeti fontossággal bír. Az ő s kora történetében tényleg számos adatot találunk Örményország művelődéstörténetéhez. A kolostorok ¹⁾ felállításával a kereszténység terjedését mozdítja elő. A bejött szerzetesek a görög kultúra előharczosai, kik azt sikeresen is terjesztik az országban. A koldulást betiltotta s a nyomorultaknak szegényházat épít, a betegeket pedig a kórházakban helyezi el.²⁾ Számos régi örmény szokást, melyeknek czéltalan voltát látta, beszüntetett, úgy a halottnak oktalan siratását, a rokonok káros összeházasodását. Kötelezi az ország jobbmódú lakosságát, hogy a remetéket czelliáikban, a betegeket, szenvedőket kórházakban fölkeresve, nekik eledelt nyújtsanak. Javítja az ország tanrendszerét, görög és asszír mintára rendezvén be azt. Kár, hogy eme nagy fontosságú intézkedésnek e háborús korszakban nem lehetett a kellő eredménye. A nagy perzsa háborúk teljesen elterelték a figyelmet az iskolától. Tevékenységének nagy tere nyílt a szószéken, hol a felebaráti szeretet mellett, különösen a könyörületességet és az adakozást hangoztatta. Kiszely Károly.

¹⁾ A Nerszesz alapította sok kolostorra vezethetjük vissza, a kolostorok ama hihetetlen nagy számát, melyet több örmény kútfőnél találunk.

²⁾ Bizáncezi Fauszt közli Nerszesz erre vonatkozó mondását (IV. könyv. 4. fej.): „Hárk iszk e, zi mi kárg áschárhieghczhi, ájl árszán e, zi ámenekheán ár hászárák oghormáczutheám ev erkiughiv táreál noczhá ézdármánszèn, ev ézpitojsz noczhá vécsáreszczhen“ (szükséges, hogy az ország rendje meg ne zavartassék és illő dolog, hogy mindannyian könyörülettel és istenfélelemmel adjanak a betegeknek eleséget és szükségleteiket kielégítsék).

Iparos viszonyok a mult két században Szamosújvártt.

1. Fejezet. A tanács iparosaink számára szabályrendeletet alkot.

Az örmény az ipart már a külföldön nem tekintette kedves foglalkozásnak. Megemlékezvén kiváló eredetéről, szégyelte az iparüzést. Nem volt ugyan ismeretlen előtte a közmondás, mely azt tartja, hogy „fekete kézzel (durva, iparos kéz) fehér pénzt (ezüst-pénz) lehet szerezni;“ de azt is tudta tapasztalásból, hogy a kereskedés sárga pénzt is (arany-pénz) hoz a házhoz. Azért hajlamát is követve inkább kereskedésre adta magát.

Azon örmény családok közt, melyek ezen várost alkották, tiz iparos család volt (csizmadia, szücs, takács). A timárság is ipar-ág; de mivel timáraink a híres kordoványt és szattyánt nem saját kezeikkel gyártották, hanem idegen munkások közrehatása mellett készítették, magukat iparosoknak nem tartották: ezek is kereskedők voltak; mert leginkább a nyers anyag beszerzésével és a kész árucikk eladásával foglalkoztak.

Habár az első években mesterembereink csak néhány ipar-ágot üztek, mégis a város lakossága szükségét nem szenvedett; mert a szükséges tárgyakat (ékszer, ruha, edények, butor...) vagy készen vettük, vagy megrendeltük más helyről. Midőn a kereskedő utjáról (Lipcse, Bécs, Pest, Debreczen, Kassa, Eger, Brassó, Szeben, Kolozsvár...) haza felé tért, a szükségesekkel tele rakta szekerét.

De később elegendő számmal olyan iparosok is jöttek közibénk lakozni, a kiket eddig nélkülöztünk. Azért a város,¹⁾ szabályrendeletet adott ki, melylyel mesterembereinket arra kényszerítette, hogy az üzött ipar-ágak különféleségéhez képest külön czéheket alkossanak, válaszszanak maguknak czéhmestereket, csináljanak vezető szabályokat és valamint ezeket, úgy a czéhmesterek választásáról szóló jegyzőkönyveket megerősítés végett vigyék fel a tanács-házhoz. Iparosaink számára alkotott első szabályrendeletünk a következőleg hangzik:

¹⁾ „A városi életnek és ezzel a kulturális élet fejlődésének alapját az ipar képezi.“ Gáll Jenő.

„Mij nemes Belső Szolnok Vármegyében az Örmény-Városnak főbirája Salamon Tódor (= Simai Tódornak fia Salamon, Simai Salamon a Tódoré, Simai Salamon) és az egész Tanács adgyuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik és levelünknek rendiben. Quod in A(nn)o 1729 die vero 8 julii. Midőn mi bizonyos publicumoknak eligazítására az városnak szokot tanácsházához egyben gyültünk volna, akkor adván elé magát töb város dolgai között az is, hogy midőn az felséges római császár Carolus VI. koronás király urunk eő Felsége kegyelmességébül mostan nem régen specialis sollicitudoval, költséggel és fáradsággal neocreata városunknak conservatiojára és stabilimentumára ő Felségétől kegyelmes privilegiumunk collatioját consequálhattuk volna, illendőnek itéltük minden rendbéli városunk tagjait, úgy külsőket is (Azon marhakereskedők, kik a tavaszt, nyárt és őszt a magyarországi pusztákon töltötték, nevezettek „külső“ tagoknak), kik itten laknak, maguk statusihoz képest jó karban állítani, hogy annál is inkább az jó rendet, minden dolgoknak legfőbb okát, követhetvén és által vetessen megmaradásának fundamentumát szegény communitásunk. Mivel pedig jó mesteremberek nélkül szükölködne városunk, arra nézve az mi engedelműnkből retro ab hinc annis bejövén bizonyos szabo magyar és oláh mesteremberek, hogy ezek is itten az városban jó rendet és czéhbeli társaságnak modgya szerint illendő normát tarthassanak és ide alább megirt punctumoknak observatiojára adigáltatnak. Primo, hogy minden esztendőben és annak kezdetin magok közzül candidalván három személyeket, ezek közül az tanács edgyet választván czéhmesternek confirmálja is, ki is per revolutionem unius anni ezen társaságot ugy és oly szorgalmatos vigyázás alatt dirigállya, hogy kinek-kinek sine respectu personarum mindenik mesterember igyekezze felfogadott munkáját illendő fizetésért végben vinni és megdolgozni, hogy panasz nélkül kezek alól az munka keljen ki, ha pedig valamelyik valamely b. embernek quomodo az munkáját elvesztegetné és az panasz czéhmester eleiben menne, czéhet gyűjtvén és jól megvizsgálván kár nélkül pedig nem corrigálhatván, így az czéh az ilyen kártevő mesterembert edgy forintig megbüntethesse. Secundo.

Ha idegen vki Biro ur és az b. Tanács engedelmbül ezen társaságban be akarna jüni, ámbár czéheshelyen lakott is, 6 forintokat az tanácsnak deponáljon, ezen kívül tartozván az czéhnek edgy ebéddeél és 3 veder borral. Tertio. Ha valamelyik inast akar az mesterségre fogadni, az czéh-hirével légyen, tartozik pediglen egy pecsenyével és egy veder borral, ugy edgy kenyérrel. Quarto. Ha legényt akar tartani. . . A legényt egyik a másiktól el ne hitesse. Quinto. Engedetett facultas, hogy az kantarkodokat az városon nemcsak impediállják, sőt toties quoties Biro ur eleiben vivén, ottan érdem szerint meg is büntethessék, ide értetvén az mástul megavattatot s szabattott posztonak s materiak megcsinálása, nisi az avato annak előtte is károsan dolgozott volna. Sexto. Minthogy az embernek halála után tisztéséges eltakaritás kívántatik, tartozzék magok közzül halottakat eltemetni s akkor az ki absentálná magát, az czéh 1 forintig megbüntesse. Septimo. Ha conferiáltatnék, hogy parancsolatját az czéhmasternek valaki megvetné, ilyen casust megvizsgálván, az czéh azon személyt edgy frtig megbüntesse. Octavo. Anno finito tartozik az czéhmaster elbucsuzni és akkor ventiláltatván az tanács által, absolutiot vegyen és maga részit is az tanács excindállja. Nono. A ki mindezekben retractariuskodnék és nem obtemperálna, városunkból amoveáltassék és exturbáltassék. Mely kiadott rendtartások modgyát censeálván, mind az két részrül helyesnek és illendök lenni. Adgyuk rolla városunk pecsétje alatt költ ezen levelünket. Datum Armenopoli. *Eu ughrud' Ughrud'nu' Tnaw'et'ch' Szp'aj'g'ny'g' bi' p'ol' b'og' d'hu'at' ungh'ub'g'ny'u* (Jész birov Szoghomon Toderi Simájencz jév im jértvéál ághánerosz: Én Simai Tódornak fia Salamon [Simai Salamon] és esküdt tanácsbeliim). Correct. et extradat per Georgium Illyefalvi Jurat. civit. Armen Hung. Not.¹⁾ Balról a város pecsétje: kétfejű sas és a két fej

¹⁾ A III. Károly adta diploma rendelkezése értelmében városunk tartozott magyar jegyzőt tartani; második magyar főjegyzőnk: Illyefalvi György; ez a fogalmazvány is az ő tollából ered. Meghagytam az ő helyesírását is.

közt kereszt; ebben különbözik az osztrák czímertől. Ez örmény czimer.¹⁾ Körirata: „Sigillum conventus Armenorum Transilvaniae.“²⁾

2. Fejezet. Az ipar nemei.

Városunkban az iparnak ezt a három nemét üzték: gyáripar, kézműipar, háziipar.

a) A szattyán és kordován gyárilag készült. A XVIII. században városunkban mintegy husz ilyen gyár (*puurunná*: pándun) volt: a „Hegyalatt“ (a „Majorsor“ mögött) 1727 volt kilencz, a Kakasvárosban hat, a Felsővizútczában (a leányárvaház mögött) egy és négy a nagyszerház közelében. Az örmény ezt a mesterséget már a külföldön üzte; tehát ezt az ipar-ágot nem itt a hazában tanulta el. „A városban levő szattyángyárakban évenként 40.000 kecskebőrt dolgoznak fel. A nyers anyagot (bőr, szkumpia...) Brassóból, Szebenből... veszik.“ (Vár. lev. 1807 év). — A város 1792-ben ezeket írta a főkormányshéknak (= főkormányzó Tanács): „A felséges főkormányzó Tanácsnak 1792. decz. 31-én 9396 sz. alatt kelt s ezen helységben találtatható fábrikákról és manufaktúrákról beküldendő tudositásunk iránt kelt kegyelmes rendeletére jelentjük és pedig

1. Itten Szamosujvárt vagy annak környékén csak kordovány készítő fábrika vagy alkotvány taláztatik.

2. Ezen fabrikában elsöbben fehéren, azután feketén, veresen vagy sárgán készülni szokott kordoványok vagy szattyánok nemcsak elégségesek e városiak részére, de sőt azoknak legtöbb része ezen nemes hazában, részszerint Magyarországbán, nagyobbára szab. kir. Debreczen városában a mondott kordoványfabrika privilegiált társaság tagjai által szokott eladatni.

3. Ha több kecskét tartanának Erdélyben, a timárok nem hozatnának kecskebőrt kívülről.“ (Vár. lev. 1792. év).

¹⁾L. ezen munka III. köt. „Magyar-örmény metropolisz“ 25. lapját.

²⁾Ez a történelmi forrás arról tesz tanúságot, hogy Szamosujvár első lakosságát Erdély különböző helyein szétszórtan élt örmények alkották.

A tímártársulatot 1700-ban maga Verzereskul püspök szervezte. Ezen társulat, mely a multban jelentékeny vagyonnal rendelkezett, még ma is fennáll. Ütött-kopott zászlója is megvan. Ezt körmenetek alkalmával a piacon a tímárok körül szokták hordozni; azonban néhány év óta (4—5) egyszer sem vették ki a ládából. Különben maga a társulat is még csak névleg áll fenn; a gyárakat is, melyekben három évtized óta már nem dolgoznak, mind átalakították lakházakká. És így ez a jövedelmező iparág, mit apáink a virágzás oly magas fokára emeltek, napjainkban szemünk láttára pusztult el! Beh jól tenné a társulat, ha még meglevő vagyonát, melynek úgy sincs határozott célja, egykori alapítójának: Verzereskulnak készítendő szobrára adná!

b) A kézműipar különböző ágait a városunkban letelepedett mesteremberek folytatták. Ezek a kényes örmény fiúkat nem akarták inasokul befogadni; azért az esküdt közönség a következő határozatot hozta: „Kényszerítse a bíró az itt helyben lakó más nemzetiségű mesterembereket arra, hogy a mi fiaink közül is vegyenek fel inasokat és ezeket díj nélkül tanítsák meg a mesterségekre. A mely mesterember ezen méltányos várakozásnak eleget nem tenne, menjen ki a városból.“ (Örm. prot. II. köt. 403 l. 1751 év).

A tímárok, szöcsök, szabók, csizmadiák és tarisnyakészítők (tráisztádsi) a szárésztát (főczéhmester) és vátáh-t (alczéhmester) ők maguk választják. (Vár. lev. Örm. prot. II. köt. 2 l. 1730 év).

1736-ban nyolcz ács van a városban; ezek évenként 15 napot tartoznak fejszével dolgozni a városnak, a czéhmesternek pedig 5 napot — díjtalanul. (Örm. prot. II. köt. 590 l. 1736 év).

A tímárok a városhoz benyújtott örmény panaszos iratukban azt mondják, hogy: „Kevés a bőrtermelés e hazában; a jáprách (*баррач* = szkumpia, növényi festék) pedig nem olyan jó, mint az, mit Törökországból hoznak.“ A szöcsök is örményül irnak; ebben elpanaszolják a tanácsnak azt, hogy mások (a nem-mesteremberek) megveszik előlük a bőrt; kevés a határ, marhát nem igen tarthat-

nak, szántást-vetést nem folytathatnak. . . . (Vár. lev. 1797—116 sz.).

c) Az asszonyok a házi ipar ezen ágait gyakorolták: fonás, szövés, varrás. Midőn őseink bejöttek, kivétel nélkül minden örmény asszony remekelt a házi ipar mondottágaiban. 1845-ben boldogult édes anyám: Donovák Rebeka osztovátája alatt nem egyszer mászkáltam — négykézláb. De a gyáripar olcsósága kiszorította a használatból a tartos, szép házi szötteseket. Ma alig csak egy-két háznál fonnak-szőnek.

De a mit itt különösen ki kell emelnem: azok a ritka-szép „örmény varrottas“-ok. Ugyanis az örmény leány, asszony a — többnyire saját kezével szőtt — szövetet örmény motívumokból arany-, ezüst-, vagy selyemszállal művészileg oly csodálatosan varrta ki, hogy minden egyes elkészült remek-darab ritkította párját. Sokan aztán ezeket a fölötte becses varrottásokat templomi öltönyökké alakították át és oda ajándékozták a szentegyháznak. Jól tették! Úgy is a többi idővel elkallódott, ezek pedig itten épen megmaradtak. Minden darabon más-más motívum. Fadrusz János művész egy festő barátja társaságában megnézte azokat az örmény varrottásokat, melyeket plebániai templomunk őriz és elragadtatásában füleink hallatára ezeket a jelentőségteljes szavakat mondotta: „Láttam a kalotaszegi varrottásokat és láttam a külföld ilyenséggel (dergestalt) alkotott készítményeit is; épp azért határozottan mondhatom, hogy ilyen több nincs — egész Európában!“

Szongott Kristóf.

Kisebb közlemények.

Az orientalisztika köréből. A francia köztársaság gyarmatügyi és közoktatási minisztere az elnök elé egy tervezetet, illetve programot terjesztettek, a melynek értelmében **K e l e t - Á z s i á b a n** iskolát létesítenek **I n d o - K h i n a** régészeti, nyelvészeti és földrajzi viszonyainak tanulmányozására és a szomszéd-népek civilizációjának feltárására. Növendékeket egy évre fognak fölvenni ezen intézetbe, de a tanulmányi idő meg is hosszabbítható. Az intézet az indó-kinai kormányzónak lesz alávetve.

A szent Unió. A római Szentszék újabb akciójáról értesülünk, a Zágrábban megjelenő „Obzor“ című horvát lap által. E lap szerint a „Jézus szent gyermekségé“-ről nevezett kongregáció főapátja a horvát-szlavon fővárosban időzik; hol a szentferenczrendiek kolostorában szállt meg. A nevezett congregációt Leó pápa azon czélból szervezte, hogy általa kísérletet tegyen a schizmatikusoknak a katholikus egyházzal való újbóli egyesülésére. E czélból a congregáció a Keleten kath. templomokat és iskolákat is fog emelni, Magyarországon és Ausztriában szemináriumokat fog létesíteni, a melyekben oly papok neveltetnének, a kik mint missionáriusok, a fenti czél érdekében működnenek. A kongregáció főapátja (Eutychides Alexandrosz) származására nézve egyiptomi – alexandriai — görög és az említett vallási társulat czéljaira kegyes adományokat is gyűjt.

II. Rákóczy Ferencz erdélyi fejedelemnek, Thaly Kálmán által közzétett Emlékirataiban (1703-tól—1711-ig) Szamosújvár és környéke több helyen érintetik. Így a Rabutin ellen intézett hadmozdulatok egyik fázisában azt írja Rákóczy: Szándékom nem volt ellenségeskedést kezdeni Erdélyben; de minthogy véleményem szerint az ellenség a kiküldött csapatok számát nagyon felülmultha, — fölöslegesnek tartám megtiltani a támadást. Az enyéim nagy bátorsággal indultak el, s megtudván a lakosoktól a tábor fekvését, a sűrű ködtől födöztetve, oly vitézséggel támadák meg Szamos-Újvárnál az ellenséget, hogy könnyen rendtelenségbe hozván, megszalasztották, s oly győzedelmet nyertek, melyet nem reménylék és a melynek több elnyert s hozzáam hozott zászló és rézdob volt diadaljele. — Más helyen is említi a várat Rákóczy: Megparancsolám, hogy először is a podgyász Szamos-Újvár nevű kis erősség felé vonuljon; a hol helyőrségem volt. Hogy a nyílt s igen kellemes Szamosvölgyébe szállhassunk, még egy hegylánczon kellett átkelnünk, a mely nem volt sem igen magas, sem igen meredek. Feljutván a hegytetőre, jó rendben felénk haladó lovasságot, (a Rákóczy által várt és Károlyi által küldött Sennye-dandárt) pillantánk meg a távolban, azon az oldalon, a mely felől bennünket az ellenség elvághatott volna... Estére Szamosújvárra értem seregem maradványaival. Ez igen híres vár Erdélyben, — különben fölvettetem volna, oly hitványnak és haszontalannak találtam. Állott pedig egy ódon és rendkívül tömör kastélyból, a melyet öt- vagy hatszögű már nem emlékszem biztosan — bástyázat kerít; ez utóbbi elég szabályosan van építve téglából, de esonka torony alakú bástyái kicsinyek, szük oldalfalaikon egyetlen lőréssel. Árkáiban volt ugyan víz, de könnyen le lehetett csapolni; végre minden oly szük és szoros vala benne, hogy alig lehetett mozdulni. Egyszerű oláh parasztok képezék helyőrségét, kiket egy előkelő származású, de meglehetősen együgyű ifjú főúr (báró Kemény Péter) szedett össze, s ki Forgách kedvező ajánlatára a vár parancsnoka lön. Daczára tábornokjaim

nevetségés figyelmeztetésének, a kik attól tartanak vala, hogy hátha a parancsnok letartóztat, s átszolgáltat az ellenségnek? — a várba szálltam. Aggodalmok még szánandóbbnak tetszett előttem, mint maga a vár parancsnokával és őrségével együtt! Fölváltani őket hasztalan lett volna; mert a hely mindennemű hadi készletben hiányt szenvedett, s közelében nem volt raktárunk, a melyből fölszerelhessük. Ohajtom vala, hogy ha azon éjjel, midőn benne háltam, valahogy tűz támad a nélkül, hogy arra gyanakodhatnának, mintha az én rendeletemre gyújtatott volna föl. (!) Ez azonban nem történvén meg, korán reggel elhagyám a várat, miután a parancsnokot s a helyőrséget erélyes ellentállásra búzdítám azon esetre, ha az ellenség megtámadná a várat; mire azonban ezek képteleneknek látszóttak. Innen Bethlen várába mentem, a melytől nevét az e nevű híres család vette. E vár nagy és tömör, azonban erődítvényei nincsenek. Ezen hadmozdulat által biztosítam magunknak az emberfői hegyszorulatot, mely bérce sokkal meredekebb, mint a Meszes (a melyről már beszéltem). E szoros-utat Magyarország felől ez erődített kövári vár védi, melyben helyőrségem volt. Karabélyos ezredemet Szamosújvárt hagytam a végre, hogy belőle kisebb portyák küldethessenek ki az ellenség mozdulatainak kikémlelésére. . .

Irodalom és művészet.

„Égi lant.“ Katholikus hitköltészeti anthológiánkat, a melyet folyóiratunk korábbi füzeteinek irodalmi rovatában megkezdettünk, — Sujánszky Antal, Tárkányi Béla, s más újabb szerzők ilyennemű költeményeiből egy-két kiválóbb szemelvénynek megismertetésével óhajtván kiegészíteni, — mielőtt ezt tennénk, egy töredéket kell itt még adnunk folytatólag, Mindszenty Gedeon-nak, Egerben 1854-ben irt nagyobb költői művéből; a melyben a „szent város,“ (a mennyei Jeruzsálem) dalnokaként mutatja be magát, akkor még ifjúkorát élt lánglelkű papköltőnk, — e cím alatt:

„Égi lant.“

Éⁿ a szent városnak vagyok éneklője,
Minek volna nekem egész birodalom:
Költők birodalma?... Csak a föllegeknek
Madara röpkülhet végesvégig azon;
Elég annyi ég is, mely betakar engem...
— Mert én ezt a lantot az oltárról vettem!

Nem ismerem én a szerelem' hatalmát;
Néha látogat meg egy-egy esti szellő,
S édes-bús sóhaján veszem észre akkor,
Hogy meleg lehén a „bűvös szerelem“ jó;
De, ah, már én tölem nyomtalan' ellebben...
— Mert én ezt a lantot az oltárról vettem!

Van kit én szeressek,—vankit én imádjak,
Hisz' egy Istent hordok forró kebelemben,
Melyet értem öntött: a vér' drága esőppje,
Dus kegyével együtt, elvegyült eremben,
Hogyne zengeném hát a Keresztet?... Zengem;
— Mert én ezt a lantot az oltárról vettem!

„Kuthán“ cím alatt tudományos örmény képes havi folyóirat indult meg 1901. januárban, mely földműveléssel, s iparral is foglalkozik. A „Kuthán“ előfizetési ára 12 frank. A szerkesztőség címe: „K. Médzadourian, 23, Rue de la Collegiale Paris.“

Közgazdasági élet.

Mezőgazdasági Múzeum. Budapestre utazó olvasóink figyelmét fölhívjuk a m. kir. mezőgazdasági múzeumra, — melynek gyűjteményeit nemcsak a mezőgazdák, hanem mindazok használnak és tanulsággal tekinthetik meg, kik a mezőgazdaság vagy valamelyik ága iránt érdeklődéssel viseltetnek. A múzeumban: hasznos és kárttevő állatok gyűjteménye, növénytermelési, kertészi, gyümölcsészeti, szőlőszeti, állattenyésztési, baromfitenyésztési, méhészeti, selyemtermelési tárgyak; gép és eszköz-modellek, talaj- és műtrágya-minták, emléktárgyak, épület-modellek, statisztikai kimutatások, stb. láthatók. — A múzeum a VII. kerület, Kerepes-úti 72-ik számú házban van elhelyezve.

A cyprusi bor. Volt idő, midőn Cyprus az örmény királyi ház — Lusignán — birtokában volt: azért érdekel minket. Legfontosabb ága a cyprusi mezőgazdaságnak: a szőlőművelés; mindazáltal a bor- és cognac-kivitel nem mutat az utóbbi évtizedben semmi emelkedést. Az árak most is ugyanazok, a melyek ezelőtt tíz évvel voltak. Az export-kereskedés e tekintetben elég alantas fokon áll, mert a bor előállításának a szigetben szokásos módja még rendkívül tökéletlen. Maga a szőlő ugyan kitünő, s kétségtelenül első minőségű bort lehetne abból előállítani, ha elegendő pénztöke segítségével, nagyobb szabású pinczekezelés honosíthatná meg tapasztalt szakértő egyének vezetése mellett. Ez időszerint tizenegyszer cyprusi földműves foglalkozik bortermeléssel, s mintegy hétszázán cognac-gyártással. Borát minden egyes termelő agyag- illetve cserép-edényben készíti, s minden ily edényben egymástól különböző minőségű, (nem pedig egyenlő tulajdonsággal bíró) borokat állít elő. Ezen edényekből a bort beszurkozott, bőrből készített, tömlőkbe töltik át, s annakutána szamarakon vagy öszvéreken szállítják be a városba; a hol azután a kereskedő a különféle termékeket egybeöntögeti. Valóságosan a középkorból fenmaradt eljárás; de — a mint látszik ezekből — Cyprus-szigetén legalább nem ismerik a szőlő nélkül, mestersegesen gyártott hamis borokat, — mint nálunk Európában!

Mi ujság az örmény világban?

Vártán-ünnepély A hős Vártán és társai vértanúságának 1450-dik évfordulóját ülte meg febr. 21-én a marseillei örmény kolónia (Salon Pain, 1, rue de l'Arsenal). Mindkét nemből sokan gyűltek össze; a megjelentek között szép számmal francziák is voltak, kik családjaikkal együtt vettek részt az örmények nemzeti ünnepélyéből (Fête Nationale), hogy rokonszenvüknek ez által is kifejezést adjanak. Az ünnepélyt este 9 órakor Uthudsián György örmény püspök nyitotta meg csinos beszéddel; azután Dirádurián I. és Thurábián Áram a „Pámp orodán“ czimű örmény indulót, mit Thákvorján G. zongorán kísért — énekelték. Most két beszéd következett: Hémájág Aszádur a „Nemzet és vallás“-ról, utána pedig Kheorhádseán a „Hazaszeretet“-ről szólott. Erre jött Kájthándseán kisasszony „Hazai lant“ (Khênár hájgágán) czimű szavalata. Az ünnepély első részét Thurábián felolvasása zárta be, ki szemlét tartott a kivándorolt örmények nemzeti élete fölött. A második rész ének-, hangverseny- és egy rövid színi előadásból állott. Az ünnepély reggeli 4 óráig tartott. Jó lett volna, ha az örmények közül valaki — úgy is mindnyájan tudnak francziául — franczia nyelven — a jelen volt francziák kedvéért — rámutatott volna a Vártán-féle vértanúság történelmi nagy jelentőségére és elmondotta volna, hogy a keresztény örmény nemzet, mely a műveltség és polgárisodás terjesztője volt Ázsiában, 15 századdal ezelőtt, tehát akkor, midőn Európában még a pogányság sötétsége terjeszkedett, — harczott egy hatalmas birodalom (perzsa) ellen, mely nem akarta tűrni, hogy a művelt, keresztény örmény a szabadság, egyenlőség és testvériség elveit hirdesse 1500 évvel ezelőtt, mely magasztos elveket Európa némely államai még mai napság sem fogadták el. . . .

Sztepháne Choren püspök. Az ázsiai örmény egyház nagy vesztességben van: Choren püspök, a mint Ecsmiádzinből Tiflisbe ment, influenzába esett; és ez a betegség véget vetett néhány nap alatt a püspök hasznos életének. Sztepháne Choren „Hájgágán áschár“ (Örmény világ) czím alatt havi folyóiratot szerkesztett, mely 15 évi fennállása után 1884-ben megszűnt; azután a „Mán-gávárdásnoczh“ (gyermekkert) czimű havi folyóiratot szerkesztette. Boldogult az, ki Chorenei Mózes, Örményország történetét új örményre fordította. Sztepháne, ki csak 60 évet élt, halála után is hasznára akart lenni nemzetének; azért 25000 rubelt (=40.500 ft) hagyott jótékony célra. A végrendeletet csak 130 év múlva fogja a tífisi Nersesz-féle örmény iskola igazgatósága végrehajtani, — mely idő alatt a 25.000 rubel kamatos-kamatjával együtt 14 millio rubelre (=22,680.000 ft) fog felnövekedni.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

✻ Hazai krónika. ✻

A „magyar“ név 3300 esztendőös szövegben. Némäti Kálmán, ki második esztendeje dolgozik már Londonban a Britisch muzeumban, s az ókori feliratokat és papiruszokat tanulmányozza, Rámzes király egyik hieroglif feliratában megtalálta a magyar nevet, ily változatban „mádsár“ (a mely változat eléggé el van terjedve ma is Keleten; az örmény is a mádzár alakot használja). Rámzes király ebben a feliratban azon hadjáratait örökíti meg, melyeket a szkythák ellen viselt, s a szkythák sorai közt harezolnak a magyarok is. Ez végtelenül becses adat, a magyar régi történet szempontjából. El van ezáltal véglegesen döntve a kérdés, hogy őseink csakugyan a szittyá fajhoz tartoztak, a mint azt a nemzeti hagyomány hirdette s a mit nagy vehemenciával oázáfolgatott sok historikus. . .

Irodalmi érzék. Az „Egyetértés“ tárczája (1900. decz. 9. 338 szám) „Vörösmarti előfizetői“ czim alatt ezeket mondja: A vagon, hazafiság sokaknál; de valami mégis hiányzott. Az irodalmi érzék. — A király 1825-ben több mint 600 meghívót küldött szét azokhoz, a kik a törvényhozó jogát születésüknél, vagy állásuknál fogva személyesen gyakorolhatták. . . De sokan elmaradtak. Ezek követet küldöttek maguk helyett, de követjük csak az alsó táblán foglalhatott helyet. Ezeket hívták a távollevők követeinek. Saját főuraink nyelvünket, irodalmunkat se nem ismerték, se nem becsülték. Nevelésük német volt. Keblükben nem a haza élt, sőt semmiféle haza nem élt. Bécs és a külföld volt minden örömük tanyája, a magyar földre csak azért gondoltak, hogy azt kizsákmányolhassák. A magyar főrendek még 1840-ben se akarták megengedni, hogy a magyar törvényhozók magyarul tanácskozzanak s nemzetünk nyelvén alkossák meg a törvényeket.

Hugó Viktor, Duse Eleonora a nagy olasz művésznő emlékkönyvébe ezeket írta: A költészet minden nemei között elsőbbséggel bíró: a színészet, melyben ékesszólás, zene és festészet egyesülnek, nemcsak a legnemesebb s leghasznosabb, hanem korunkban a legeggyetemesebb s legnagyobb befolyású időtöltés; mert mulatva hat egyaránt szívre és lélekre; emberismerésre oktat, gonoszságtól óv „és erényt hirdet.“ A színházakat a hazafiság és a magyar irodalom fejlesztése céljából alapították. Főczélja a művészet, hazafiság, hazaszeretet.

Áthelyezés és kinevezés. Ó császári és apostoli királyi Felsőge folyó évi márcz. hó 31-én kelt legfelső elhatározásával, dr. Simay Gyula nagyváradi kir. törvényszéki bírónak eddigi minőségében a budapesti kir. kereskedelmi és váltó-törvényszékhez saját kérelmére leendő áthelyezését legkegyelmesebben megengedni méltóztatott. — Osztian Kálmán deési törvényszéki aljegyző a naszodi járásbírószághoz albiróvá neveztetett ki.

Ifj. Jakabffy István, (a hasonlónevű, volt nemzetipárti orsz. képviselőnek fia) Hontvármegyének Ipolyságban tartott közgyűlésében, az árvászéki elnöki állásra előléptetett báró Nyáry Alfonz helyébe, a szobbi járás főszolgabirájává megválasztott.

☞ Szamosújvári Hiradó. ☞

— A köztisztviselői állott Placsin-tár Dávid elhunytával üresedésbe jött és közelebről betöltendő polgármesteri állás jelöltjeiként, a közönség figyelmé a következők személye felé irányult: u. m. Molnár Antal, Gajzágó Ferencz, Osztián Kristóf, Duha János, Esztegár László, Ábrahám Zachar és Tódorffy Lukács. Minthogy azonban a négy első a jelöltséget elvállalni nem hajlandó, — a választás alkalmasint csak a három utóbbi jelölt (Esztegár, Ábrahám és Tódorffy) közt fog megejtetni. Részünkről — mint a közélet helyi organuma — tisztelettel üdvözöljük annak idején Szamosújvár szab. kir. város megválasztott polgármesterét, az örmény város történelmi jelentőségű és magas hivatású állásában, bármelyik e három név közül kerülne ki győztesen a választás esélyeiből; de egyúttal mellőzhetlen kötelességnek fogjuk tekinteni nyíltan formulázni azon igényeket, melyeket közéleti feladataink, az új polgármester irányában méltán támaszthatnak.

— A „Szolnok-Doboka“ 1901. évi 13. száma a többek közt ezeket mondja: „A szolnokdobokamegyei történelmi, irodalmi és ethnográfiai társulat tegnap (márcz. 30) délelőtt tartotta meg választmányi ülését, melynek befejezése után Szongott Kristóf, az „Armenia“ szerkesztője tartott. „Szamosújvár a nagy idők alatt“ czímmel érdekes felolvasást, melyben az 1848–1849-es eseményeket mondotta el a nála megszokott vonzó előadási módorban, melyek a kis Armenopolis falai közt lefolytak. Bemutatott egy nemzeti színű zászló-szalagot, melyet az akkori közbiztonsági őrség részére szamosújvári hölgyek készítettek. Felolvasót zajosan megéljenzték. . .“

— Az „Alkotmány“ egyik száma ezeket mondja: „A szamosújvári (görög kath.) püspökség 600 parochiájával még széke-segyház nélkül van! A görög katolikus egyházközségek felett a vallás-alap kegyurasága egyre-másra kérdésessé válik. . .“

— A „Salamon-templom“-ban a műfestési munkálat serényen folyik. A húsvéti ünnepek után azonnal hozzákezdett a munkához az előnyösen ismert Altenbuchner budapesti czég, mely a derék Szirmay (akadémiai festő) társaságában remélhetőleg még a nyáron — teljes megelégedésünkre — azt be is fogja fejezni.

— Dr. Temesváry János államgymnásiumi tanár, ki szabad idejében fényképészettel is foglalkozik, a piaci nagytemplom fő-, négy mellékoltáráról és a Rubens-képről olyan szépen sikerült fényképeket készített, hogy a szemlélő gyönyörködik azokban. Akárhány műfoglalkodó (professionist) fényképész, kik olajfestményről sehogysem tudnak használható fényképeket csinálni, — tanulhatna a műkedvelő derék tanártól — fényképészetet!